

УДК 340.12:165.6(430)

*М. В. Мамич***ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ГЕРМЕНЕВТИКИ
В ПРАЦЯХ Г.-Г. ГАДАМЕРА**

...Дистанція між герменевтикою наук про дух та юридичною герменевтикою не така вже й велика, як звичайно думають.
Ганс-Георг Гадамер

Останнім часом увагу науковців привертають різноманітні інтерпретаційні технології правового регулювання, які можуть бути розв'язані лише за допомогою співдружності наук. Повноцінна інтерпретація текстів нормативно-правових актів передбачає залучення даних семіотики, лінгвістики, а також положень загальної теорії розуміння — герменевтики [1].

Як вважає філософ Р. Габітова, вже перші форми герменевтичного мислення виникли в досить специфічних історичних ситуаціях, а саме в період суспільного «розлому». І у всі наступні часи герменевтика відчувала певний підйом, тобто отримувала сприятливі імпульси для свого нового відродження і оновлення на переломних стадіях суспільного розвитку. «Звичайно, — уточнює свою думку Габітова, — було б неправомірно розглядати герменевтику лише як теоретичний засіб для стабілізації чи дестабілізації соціальних систем. Але в той же час не можна заперечувати, що герменевтика з самого початку виявилася певним ідеологічним інструментом» [2, 220].

Німецький філософ Ганс-Георг Гадамер відносив герменевтику до суспільних наук і наголошував на синкретичній природі її виникнення. У статті «Текст і інтерпретація» філософ писав: «Проблеми герменевтики знайшли свій розвиток саме на витоках окремих наук, зокрема — теології та юриспруденції, й напристанку — також історичних наук» [3, II, 295]. Що ж до специфіки саме юридичної герменевтики, то, як гадає німецький вчений, дистанція між дільтеєвською герменевтикою як наукою про дух та юридичною герменевтикою не така вже й велика. Гадамер категорично не згоджується з думкою, будімото герменевтика набула свого визнання лише після того, як перетворилася на загальне вчення про розуміння й тлумачення текстів. «Юридична ж герменевтика сюди начебто взагалі не відноситься» і з герменевтикою гуманітарних наук «не має, по суті справи, нічого спільного» [3, I, 301].

Вихід з такого стану філософ вбачає у поверненні до проблеми розрізнення юридичної та історичної герменевтики і розгляданні випадків, «коли правові тексти, з одного боку, витлумачуються юридично, а з другого — розуміються історично» [3, I, 302]. І далі у другій частині праці «Істина і метод», яка має назву «Поширення проблеми істини на розуміння гуманітарних наук», Гадамер детально розглядає підхід історика права та юриста до одного й того ж законодавчого тексту. Вчений погоджується із своїм колегою, німецьким філо-

софом Е. Бетті, в тому, що розрізнення таки існує. Юрист осягає смисл закону з точки зору цього окремого випадку «заради саме цього окремого випадку». Натомість історик права намагається визначити смисл закону, «констатуєчи і охоплюючи одним поглядом усю сферу його загального застосування» [3, I, 302]. Специфічним для історика права є те, що він мусить враховувати первісне застосування закону при його сучасному застосуванні. Юрист же бере до уваги нормативний зміст діючого закону. Природно, аби точно виявити зміст закону, потрібне історичне знання первісного смислу, і лише для цього юрист-тлумач бере до уваги історичне значення законодавчого акта.

Історика права цікавить «нібито», уточнює вчений, первісне значення закону в час його прийняття, але ж він не може не враховувати й історичні зміни, внесені сучасною йому епохою. І Гадамер доходить висновку: «герменевтичні ситуації історика і юриста збігаються ...у тому, що відносно всякого тексту ми живемо в безпосередньому смислоочікуванні» [3, I, 304].

Безпосередній стосунок до правознавства мають і міркування Гадамера про висловлювання, під яким він розуміє слово «як промовлюване буття, що виступає у вигляді тексту». У статті «Про істинність слова» вчений, зокрема, зауважує, що в реальності, при всій проблематиці правильного і неправильного вжитку слова, «як це відбувається, скажімо, в судочинстві», — висловлювання за своєю суттю може бути зафіксованим. І тоді, уточнює Гадамер, коли воно не може не заперечуватись, то без такого заперечення одразу набуває статусу дійсної цінності, а цінність висловлювання полягає в однозначності сказаного. «І без того зрозуміло, — пише Гадамер, — що висловлювання свідка в суді для встановлення істинності справи цінне лише до тієї міри, наскільки воно істинне» [4, 33].

Гадамер розрізняє три види текстів -«висловлювань»: релігійні, юридичні та літературні. І уточнює: «Як каже герменевтика, кожний текст має свою орієнтацію, враховуючи яку текст і слід інтерпретувати» [4, 34]. Щодо специфіки інтерпретації юридичного тексту, в якому формулюється закон чи вирок, то він стає «зобов'язуючим» не з часом його публікації, а лише при його виконанні, або «приведенні в дію».

Спільним для форм герменевтики є те, за Гадамером, що текст підлягає розумінню, набуває конкретності й завершеності лише у тлумаченні. «Ні юрист, ні теолог не дивляться на завдання аплікації як на певну свободу ставлення до тексту» [3, I, 309].

Юридична герменевтика, як гадає Гадамер, має вид модельної функції: «Тут переведення в письмову форму й постійне посилення на текст особливо близькі» [3, II, 308]. Ось чому звертання до тексту завжди доцільне як для позивача й сторін, так і для відповідача, суддів і суду.

Слушним для юриста видаються і розмисли герменевта про мову і мовлення, завдяки якому ми маємо можливість передати комусь іншому те, що маємо на увазі, і одержати від нього відповідь. «Мова йде про те, — читаємо у статті «Різноманітність мов і розуміння світу», — щоб під час спілкування з подібними до нас ми сприймали те, що хоче сказати співрозмовник, і, залежно від його відповіді, шукали і знаходили основу для комунікації» [4, 173].

Розмову Гадамер розглядає як процес взаєморозуміння. У кожній розмові ми враховуємо слова співрозмовника, ставимо себе на його місце, але, уточнює вчений, «не для того, щоб зрозуміти, що він каже» [3, I, 357]. Бо коли ми розглядаємо іншого як конкретну особистість, як приміром у випадку медичного опитування чи допиту звинуваченого, «там ситуація взаєморозуміння відсутня».

Виятково важливими для правової творчості видаються розмисли Гадамера з приводу діалектики сократівських діалогів Платона. Найглибшим відкриттям цих діалогів вчений називає те, що, всупереч загальноновизнаній думці, запитання складніше за відповідь.

Співрозмовник, який вважає себе абсолютно правим і не заглиблюється в суть справи, вважає запитання чимось легшим за відповідь. Насправді той, хто гадає, що знає все краще, «взагалі не здатний запитувати». «Для того, щоб бути спроможним запитувати, слід хотіти знати, — вважає Гадамер, — тобто знати про власне незнання» [3, I, 337].

Мистецтво запитання є, за німецьким вченим, мистецтвом ведення справжньої розмови. Розмова відбувається за умови, коли співрозмовники чують один одного, тому вона має структуру запитання й відповіді.

Першою умовою в мистецтві ведення бесіди Гадамер називає переконання в тому, що співробітник іде за вашою думкою. «Мистецтво ведення бесіди є, отже, мистецтвом випробування чужої думки» [3, I, 341], у процесі запитання «мистецтвом» запитання володіє той, хто спроможний протистояти панівній думці іншого співбесідника і сам розкриває справжній зміст того, що говорить йому той інший.

Цікавими з погляду юридичної герменевтики є думки Гадамера щодо мовленнєвої поведінки співбесідників, осіб культури слухання. Справа не лише в тому, що до того, хто слухає, так би мовити, звертаються. Швидше той, до кого звертаються, мусить слухати, «бажає він того чи ні». Він не може не слухати, «слухати вбік», подібно до того, коли ми на когось «дивимося вбік». Німецький вчений поділяє думку Аристотеля про те, що в основі герменевтичного феномену лежить переважно значення слуху. Немає нічого, що не було б підвладним слухові завдяки мові. «Якщо всі інші чуття позбавлені безпосередньої причетності до універсальності мовного досвіду світу... — підсумовує Гадамер, — то слух є шляхом до цілого, оскільки він спроможний «слухати» логос» [3, I, 427].

Значну увагу приділяє Гадамер соціальній значущості розуміння в юриспруденції. Завдання розуміння і тлумачення, наголошує вчений, можливі лише за умови, коли закони є постійними, для всіх обов'язковими. «Ідея правопорядку передбачає, що вирок судді ґрунтується не на непередбаченому свавіллі, а на справедливому розгляді цілого» [3, I, 306]. На такий справедливий розгляд здатний кожен, хто зрозуміє і правильно витлумачить закон. Саме тому, уточнює Гадамер, в правовій державі існує гарантія законності. Розуміючи зміст і непорушність чинних законів, кожен адвокат чи юрист-консульт мають принципову можливість передбачити судові рішення. «Зрозуміло, — уточнює Гадамер, — щоб скласти у такому випадку юридичне судження, треба знати ще й правові прецеденти» [3, I, 306].

Осмыслиючи процес історичного розуміння, яке завжди звертається до сучасного і опосередковується ним, вчений нагадує про спорідненість юридичної герменевтики з основними проблемами герменевтики як науки. «Юридична герменевтика, отже, не є окремим випадком; навпаки, вона здатна повернути історичній герменевтиці всю широчінь її проблематики й відновити колишню єдність герменевтичної проблеми — єдність, де юрист і теолог зустрічаються з філологом» [3, I, 304].

Література

1. Рабинович П. М. Проблемы понимания в правовом регулировании / П. М. Рабинович // Известия высших учебных заведений. Правоведение. — 1988. — № 5.
2. Габитова Р. К. К публикации «Герменевтика» Ф. Д. Е. Шляйермахера / Р. Габитова // Общественная жизнь. Исследования и публикации. — М., 1993. — Вып. 4.
3. Гадамер Г.-Г. Истина и метод: у 2 т. : пер. з нім. / Г.-Г. Гадамер. — К. : Юніверс, 2000.
4. Гадамер Г.-Г. Разномайтність мов і розуміння світу // Герменевтика і поезика : вибр. тв. / Г.-Г. Гадамер. — К. : Юніверс, 2001.

Анотація

Мамич М. В. Проблеми юридичної герменевтики в працях Г.-Г. Гадамера. — Стаття.

У статті висвітлюються погляди відомого німецького філософа Г.-Г. Гадамера на природу і специфіку юридичної герменевтики, на спільне і відмісне у професійній діяльності історика права і юриста, на функцію мови і мовлення у правознавстві.

Ключові слова: юридична герменевтика, історик права, юрист, текст, інтерпретація, тлумачення.

Summary

Mamych M. V. Problems of Legal Hermeneutics in the Works by H.-G. Gadamer. — Article.

The views of the known German philosopher H.-G. Gadamer on nature and specificity of legal hermeneutics, on general and different in professional activity of historian of law and lawyer, on the function of language and speech in jurisprudence are discussed in this article.

Keywords: legal hermeneutics, historian of law, lawyer, text, interpretation.

УДК 340.132.6(410/73)

Л. Г. Удовіка

ИНТЕГРАЛЬНА ПРОГРАМА ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВА Р. ДВОРКІНА

Р. Дворкін — один із провідних представників сучасної англо-американської правової думки. Його погляди продовжують впливати на філософію права, політики, моралі, породжуючи низку гострих дискусій як серед західних, так і серед вітчизняних науковців. Та незаперечним його здобутком є вміння вивести дискусію на міждисциплінарний рівень, заострити інтерес до фундаментальних проблем права не лише в юристів, а й у філософів, соціологів, політологів. По-різному оцінюючи та пояснюючи «феномен Дворкіна», правова спільнота продовжує дискутувати з ним із найрізноманітніших проблем права, і це є цілком закономірним, адже, як вважав сам Р. Дворкін, «правова філософія —

© Л. Г. Удовіка, 2009